

HUMANİZMİN ÇIKIŞI ve YAYILIŞI

Dr. M. ŞÜKRÜ AKKAYA

Alman Dili ve Edebiyatı Doçenti

Hümanizm tâbiri ve mefhumu :

Hümanizm tâbiri mefhumca, kültür tarihinde emsalsiz bir şekilde yüksek değer taşıyan bir hareketin, insanın fert olarak, hiç bir kayda bağlı olmaksızın mükemmel bir surette yetişmesini, ideâl insanlığa erişmesini gözetliyen cereyanın ifadesidir.

Antik çağda insanın her türlü kayıttan âzâde olarak gelişmesi imkânları geniş ölçüde mevcut olduğu halde, Roma kültürünün çokkerek ortadan kalkması, yuvarlak rakamla bin yıl süren Ortaçağ-Skolastik zihniyetinin hâkim olması yüzünden Antik kültür köşeye atılmış, fikrî mahsuller yanında tasvirî sanatlar da bütün çöküm devri boyunca fena halde soysuzlaşmıştı.

Bununla beraber kan ve ruhça kendini Antik Roma kültürünün vârisi sayan İtalya'da Antik irfana bağlılık keyfiyeti tam manasiyle hiç de kesilmemişti. Yaşamakta olan neslin dil ve tarihinin geçmişe bağlı bulunduğu, Eskiçağın zengin varlığını temsil eden bir sürü sanat abideleri harabelerinin büyük geçmişi hatırlattığı İtalya, Humanizm'e beşiklik etmişti.

Türedilere üstten aşağı bakan, eski bir asaletin mühmel bir mümesili edasiyle durmakta olan, vakur, sessiz kulelerden yükselerek ufukları aşan kartallar, artık periler yatağı olan yosunlu şadırvanların mırıltılarından koparak ıssız hâllerde çınlıyan eski nağmeler, ince duygulu şahsiyetleri büyülemiş, şuurlarının altında uyuklamakta olan benlik ruhunu kendine getirmişti : Böylece uyanan Antik ruhunun İtalyan ruhiyle birleşmesi suretiyle öyle bir filiz doğmuştu ki, gelişen dalları hemen hemen bütün Avrupa kültürünü kaplıyacak, gelecek yeni yüzyılların fizyonomisinin şekillenmesinde örneklik yaparak insanlığın yeni irfan ideâlini teşkil edecekti.

İtalya'da XIV. yüz yılda beliren bu romantik hareketin, yeni cereyanın meş'alesini taşıyan şairler bu yeni oluşun cereyaniyle ateşlenmiş ve sürüklenmişlerdi. Fakat bu ancak bir seziden ibaretti. Yeni cereyanın asıl mahiyetini, müteakip nesiller şuurla kavramış ve Çiçero'nun eski tabiriyle *Humanitas* suretinde adlandırmışlardı.

XV. Yüzyılın yazmanları klâsik latinedeki bu *Humanitas* kelimesinden, ruhî olgunlaşma anlamına, *Humanitas* tâbirini yaratmışlardı. XIX. yüzyılın Alman tarih ilmi ise, Hümanist kelimesinden ruhî-fikrî cereyan anlamına *Humanismus* (Hümanizm) şeklini ihya etmişlerdir¹.

Hümanizm ve Rönesans mefhumları :

Hümanizm ve Rönesans tâbirleri - karşılıklı birbirinin yerini tutan müşterek mefhum sayılırlar. Yalnız kullanışta, arada mana farkı husule gelmiştir. Rönesans tâbiri, aslında daha geniş bir mefhumu ifade eder. Zira Rönesans tâbiri yalnız cereyanın istikametini değil, aynı zamanda bütün büyük devri tazammun eder. Bu yüzden münferit hallerde kullanılagelen adlandırmalar birbirini tamamiyle tutmazlar. Bu iki mefhum arasındaki farkı şu şekilde açıklamak doğru olur: Cereyanın ilmî-fikrî cephesi belirtmek istendiği vakit hümanizm tabiri, devrin umumî sanat muhtevası belirtmek istendiği takdirde ise Rönesans tabiri yer alır. Vakıa ilmî ve sanatkârane damarlar birbirine temas ve nüfuz ederlerse de birbirlerinden ayrılmıyacak şekil arzemezler; onun için bunları ayrı ayrı mütalâa etmek imkânı vardır. Bu ayırma işi, ilmî faaliyetle sanatkârane çalışma arasındaki münasebetin o kadar sıkı olmadığı Almanya'da, İtalya'ya nisbetle daha kolaydır¹.

Bizim bugünkü rönesans mefhumunu Jacob Burckhardt yaratmıştır. Burckhardt, rönesansı Ortaçağa karşı ruhî bir cephe alma olarak ayırdığı reformasyondan ve reformasyon muhalefetinden de ayırır. Burckhardt'ın rönesans mefhumu hiç de zoraki bir yaratma değildir. Bilakis her gerçek tarihte olduğu gibi bu da, yüzyılların mevrusatının toplu bir halde yorumlanması, şekülenmesidir.

Nasıl bir biyograf kendi kahramanının yaşayış ve hüviyetini, yaşamış olanın kendisine nisbetle, daha serbest ve daha açık olarak görürse, bir tarihçi de tarihî olayların bağlarını, birliklerini çağdaşların malûmu olmadığı bir şekilde görebilir,

Vakıa rönesans parolasını çağdaşların kendileri vermişlerdi. Fakat ne bunlar, ne de sonraki yüzyılların tarihçileri rönesans mefhumunu bir şekle bağlayamamış, tarihî yerini verememişlerdi. Çünkü tarih ilmi henüz başlangıç halinde bile değildi, bu çağlarda ancak Orta çağın iki büyük tarih nevi olan mahallî kroniklerle dünya kroniki biliniyordu. Fakat bunlar da garip bir şekilde birbirine karıştırılırdı.

Nitekim Floransa'lı Givanni Villani de- 1300 yılında, yıldönümü dolayısıyla yapılan günah bağışlama olayından ilham alarak - kendi şehir tarihini yazarken tâ Bâbil kulesine elatmak suretiyle gerilere gitmiş, zamanın tahribatından tesadüfen kurtulan rivayet ve efsaneleri rasgele ve sathî bir surette dizerek, Floransa tarihinin en eski tarihçesini naklettikten sonra hasbihal yollu rahat bin ifade ile kendi değişik hayatının zengin intibalarını anlatmıştı.

XV. Yüzyılın, Antik yazmanlarla oldukça serbest bir şekilde donanmış olan hümanist tarihçileri, tarihî kaynaklara sadâkat ve nisbeten mâkul bir tertip yoluyla hasbihal tarzına son vermişlerdi. Fakat başlarda kuru

¹ Reallexikon der deutschen Literaturgeschichte, cilt I. s. 526, sütun 2.

ve muhtevasız bir şekil arz ediyordu. Ancak bu yüzyılın sonlarına doğru Antik tarihçilerle daha yakın istinası olan Makyavelli tarih yazıcılığında derin bağlar kurabilmişti. Floransa tarihinde Makyavelli, Cermanlar'la Roma'lıların, dünyevi kuvvetlerle dinî kudretlerin çarpıştıklarına temas etmiş, Giccardini daha ileri giderek eserine "İtalya tarihi,, adını vermekle tasvirde hiç olmazsa mekân birliğini temin etmişti.

Lâkin fikir bakımından birlik henüz kurulamamıştı. Vakıa XV. yüzyılın bazı tarihçilerine çöküm ve yenilenme suretindeki düşünce- nin iptidaî şekli yabancı değildi. Fakat bu cihetin gelişmesi başka yoldan olacaktı. Çökmüş şeylerin, adamakıllı toprağa gömülmüş, fakat onarılarak yenilenmesi mümkün olan eskilerin ihtişamının tablosu XIV. yüzyılın ortasında, Pet r a r k a devrinden itibaren gittikçe artan bir şekilde canlanmıştı. Bu suretle başlayan kültür yenilenmesi hareketinin yeni bir devre açtığını daha çağdaşlar hissetmişlerdi. Yalnız başlangıç noktasında tereddüt ediyorlardı. Bazıları Lâtin, bazıları ise eski Yunan irfanının incelenmesini başlangıç noktası olarak almışlar ve *Humanitas* adını verdikleri bu hareketin muhtevasını ancak gitgide aydınlatmışlar ve nihayet şu kanaate varmışlardı: Antik bir şairin anlayışına nüfuz etmek, dünyayı şairin, yorumcunun gözüyle olduğu gibi görmek en yüksek derecede bir irfan vasıtasıdır. "Humanitas, humanite, insan sevgisi değil, bilâkis irfandır» demekle insanlara yönelmek sisteminden ayrılarak gerçeklere yönelmek suretinde filolojik bir açıklama yapılıyordu.

Yeni cereyanın menşei ve devamı meselesi oldukça karışıktır ve açık bir şekilde cevaplandırmak güçtür. Ruhî kültürün yeniden doğuşu ve bu suretle dünyanın muayyen bir surette kuruluktan, soysuzlaşmaktan sıyrılarak yenileşmesi fikri, aynı zamanda hem pek eski hem de nisbeten yenidir. Sübjektif değeriyle kültür idesi olarak eski, objektif değer temayülü ile ilmî tasavvur suretindeki hususiyeti bakımından yenidir. Tarihte zaman zaman hayatın bütün alanlarında, devletin kilise ve sairenin yenilenmesi temayülü görülür. Yalnız bu belirtiler mahdut ve sathî olduklarından kökleşmemiştir¹

Eski görüş tarzına nazaran Rönesans münhasıran Antik klâsiğin yenilenmesinden ibaretti. Yalnız, Antik klâsik mefhumunun şümulü her yerde aynı değildi. Bizzat rönesans tabirinin ad olarak kullanıldığı çağda, bilhassa XVI. yüzyılın ilk yarısında, rönesansın ihya edildiği, kültür alanında ilim ve güzelliğin saf kaynağına dönüldüğü, hikmet ve sanatın ebedî değer taşıyan düsturlarına sahip olunduğu duygusu içinde yaşıyordu. Fakat dikkate şayandır ki, yeniden doğuş duygusunun esas belirtisi, devrin ileri gelen fikir adamlarınca değişti. Bazılarınca bu belirti hemen hemen edebî kültüre münhasırdı. Nitekim Rabelais edebî yazıların ihyasından bahsederken sanki artık tekarrür etmiş ve herkes-

¹ Walter Götz, Propylaen-Weltgeschichte, Das Zeitalter der Gotik und Renaissance s. 159. (Bu eser türlü şahıslar tarafından yazılmış olmakla beraber, naşir ve müşterek yazman olan Walter Götz'ü zikretmeği tercih ettim. Ş.A.)

ce bilinen bir vakıayı anıyordu. Bazıları ise edebî araştırmalara yer vermekle beraber cereyanın ortaya çıkışında büyük öncülerin ruhunu esas âmil olarak görüyorlar. Erasımus'un *Adagia* adlı eserinin bir neşrinin ön sözünde şöyle denilmektedir: "Yeniden doğmakta olan edebî araştırmalar ortaya çıktığı anda, bunları barbarlığın uzun zaman içine attığı çamurdan kurtaranların başında Erasmus gelir,,.

Diğer taraftan İtalya'da daha XV. yüzyılda asıl kültürün ihyasından gururla bahsedilirken tasvirî sanatlarla sarahatle önemli bir yer veriliyordu: Lorenzo Valla (Laurentius) "Elegantiae Lingua Latiane,, adlı eserinin, hümanizmin beyannamesi sayılan ön sözünde: "Serbest sanatlarla en yakın bulunan resim, heykeltıraşlık ve mimarî gibi uzun zaman ve fena halde soysuzlaşan ve hemen hemen kültürle aynı zamanda ölen sanatlar yeniden canlanmakta ve gelişmektedir. Bu gelişme iyi ve edebî bakımdan mükemmel bir surette yetişmiş olan sanatkârlar tarafından feyiz bulmaktadır. Ne mutlu bir zamandayız ki biraz daha gayret edecek olursak Roma dili, öyle umuyorum ki, çok sürmeden daha gelişecek ve bu suretle bütün ilimler şekillenecektir,, demektedir¹.

Rönesans, telâkkisi mefhum bakımından böylece az çok değişik şekilde anlaşıldığı gibi zaman telâkkisi bakımından da tam bir birlik görünmez. Yani rönesans hareketi Ortaçağ zihniyetine karşı cephe aldığına göre "ruhî tarih bakımından Ortaçağ nerede biter, rönesans ne zaman başlar?,, suali de açıkça cevaplandırılmamaktadır. Sanat tarihi eserinde Karl Woermann'ın şu ifadesi bunu teyit eder: "Orta çağ ve Rönesans tâbirlerinin ne kadar keyfi kullanıldığını bilhassa İtalya sanat tarihi bize göstermektedir. Nasıl Alp'lerin kuzeyindeki ülkelerde 1250-1400 çağında bir Rönesanstan bahsedilemezse İtalya için de aynı hal carîdir. XIV. yüzyılda alimâne araştırmaların Antike yeniden yönelmesine rağmen rönesansı 1300 hatta 1250 ye kadar irca etmek hatalıdır. Bizzat Dante'nin *Vita nuova* eseriyle hiç birşey yeniden doğmamış bilâkis ortaçağın kucagından kopan yeni bir duyuş hayatı başlamıştır...."².

Woermann'ın son cümlesindeki ifadesiyle rönesansın Ortaçağın genel durumundan kopmuş olduğu zihniyeti teyit edilmektedir. Bugün umumun kabulüne mazhar olan rönesans mefhumu XIX. yüzyılın ortalarında son şeklini almıştır. Jules Michelet tarafından açılan ve Burckhardt tarafından tamamiyle müstakil olarak şekillendirilen talâkkiye göre Antik irfanın ihyası sırf devrin umumî karakterinin bir ifadesi, Ortaçağın bağlılığına karşı şahsiyetin kendi şuurunu kavramıya başlamasıdır³.

¹ Huizinga, s. 92.

² Karl Woermann, *Geschichte der Kunst*, cild III. s. 448.

³ *Reallexikon der deutschen Literaturgeschichte*, cilt I. s. 526, sütün 2.

Edebiyat ve Hümanizm - Rönesans :

Hümanizm veya rönesans mefhumunun edebiyat tarihinde tuttuğu yeri de bir kaç kelime ile belirtmek yerinde olur. Orta çağdan Yeni-çağa geçişteki ara devrin (yuvarlak rakamla 1300-1500) ifadesi olan rönesans genel olarak yeni cereyanın bütün devrini, özel olarak, bilhassa İtalya'da, sanat hareketini ifade etmekle beraber edebiyat tarihinde, Avrupa kültür ülkelerinde, XIV. yüzyılın ortasından itibaren kendini göstermeye başlayan yeni dünya ve hayat kavrayışıyla ilgili olmak üzere, Antik edebiyatın derinden anlaşılması suretiyle filizlenen edebiyatın gelişmesinin ifadesidir. Yeni cereyan dolayısıyla Antik eserler daha çok ölçüde ve daha ilgiyle okunmuş ve bu suretle modern kavimler kendi tabî istidatlarını kavramışlardır ki, bu tecelli müteakip devirlerdeki milli klâsizm'in husulünde önemli bir ön şart, bir merhale olmuştur.

Türlü ulusal halk dillerinin, ortaya çıkan yeni düşünce ve duygu hazinesini, her milletin kader ve nasibi derecesinde eski ve yeni dil ve edebiyatlarla gittikçe daha sıkı ve şuurlu olarak uğraşmak, rekabet etmek suretiyle sanatlı bir şekilde işlemiş olması çok önemlidir.

Edebiyat alanında İtalya, Petrarka ve Boccacio gibi yüksek şahsiyetleriyle, öncülük etmiş ve diğer milletler zaman farklarıyla yeni nurlu yolu takibetmişlerdir: Fransa Rabelais, Montaigne gibi ediplerle "Pleiade,, ebedî okulu, İspanya düzenbazlık romanları ve Cervanteş'in eseri, İngiltere Shakespeare dramları ve Almanya Humanizm-Reformasyon devrindeki edebî mahsulleriyle, yeni ideâl yolcuları kafilesine katılmışlardır. Böylece İtalya'da başlayan rönesans hareketi, kuvvet ve şekil kudreti çeşitli şekilde olmak üzere, Avrupa'nın belli başlı ülkelerine yayılmıştı.

Humanizm-rönesans cereyanının ortaya çıkışı :

Bugün hâkim olan kanaata göre, yeni cereyan, devrin umumî karakterinin, ruhî durumunun ifadesi olmakla beraber ortaya çıkış ve gelişimini açık bir şekilde tesbit ve takibetmek hemen hemen imkânsızdır. Zira herhangi bir yeni cereyanın başlangıcını kesin olarak tesbit etmek ruhî hareketleri siyasî olaylar gibi muayyen rakamlarla sınırlandırmak demek olur ki, buna imkân yoktur. Kaldı ki, gelecek yüzyılların kültür fizyonomisini şekillendirecek olan muazzam bir cereyanın muayyen bir zamandan itibaren başladığını iddia etmek büsbütün yersiz olur.

Yeni cereyanın ortaya çıkışında siyasî, içtimaî, dinî, edebî ve sanatkârane faktörlerin herbiri muayyen ölçüde müessir olmuştur. Hümanizm hareketini Avrupa'nın belli başlı ülkelerinde nüvelerinin bulunduğu muhakkak olmakla beraber tarihî ve kültürel şartları daha çok uygun olan İtalya bu harekete beşiklik etmiştir. Roma İmparatorluğunun çöküntüsünden sonra İtalya'nın siyasî bakımdan bir rol oynayamayışı ve bir düziye şu veya bu şekilde yabancı nüfuz ve hâkimiyeti altında bulunuşu dolayısıyla İtalyan halkı perişan bir durumda idi. Buna rağmen

Antik-Roma kültürüne merkezlik etmiş olan Roma şehri halkı en yüksek makama nüfuz ve tesahüp uğrunda uğraşmaktan yılmıyordu. Roma şehrinde cahillik ile hıristiyanlık, dünyevilikle ruhanilik garip bir şekilde çarpışmakta devam ediyordu. Papalık ile İmparatorluk kudretleri, temsil eden şahsiyetlerin dirayet ve kuvvetlerine göre, muvazene kurmaya çalışan iki kutup suretiyle vuruşuyorlardı. XII. Yüzyılın ilk yazısında (1148) Arnold Brescia, Roma'da ilk defa demokratik düşünceleri ilân etmek suretiyle hem Papa'yı hem de Kayser'i düşman ettiği zaman, o vakitler Roma'da çok yayılmış olup *Mirabillia Romae*¹ adını taşıyan ve eski Roma şehrinin kulelerini kapılarını, mabetlerini, sütunlarını, zafer taklarını, menkabeler, garip vakalar ve misallerle tasvir eden ve hıristiyan din kurbanlarına ithaf edilmiş olan bu kitap çok yayılmıştı. Eserde heybetli İmparatorlar, büyük komutanlar canlı bir surette tasvir ediliyor ve bu arada kutsal menkabeler nakledilerek zengin mazi, okuyucunun gözü önünde canlandırılıyordu. İtalya'nın siyasal ve sosyal perişanlığı İtalya halkının birlik duygusunu uyandırmaya saik olmuştu. Yeni müşterek bir dilin ortaya çıkması emeliyle siyasî birlik emeli de aynı zamanda kendini göstermişti.

Alman kralı ve Napoli-Sicilya varisi IV. Hanri'nin ölümünden (1197) sonra devletin en kötü zamanlarında Papa III. İnosans durumun müsaadesinden istifade ederek o vakitlere kadar İmparatorluğa gevşek bir surette bağlı bulunan Kilise Devletini tamamiyle bağımsız bir hükümlanlık haline getirmek ve ülkesini kendi hesabına genişletmek istemişti. Bu arada hareketinin meşru olduğunu isbat için bir takım eski mektuplarla beyannamelerde uyuklamakta olan ideleri canlandırmış ve esasen hiç bir vakit tamamiyle unutulmamış olan "İtalya,, adını parola olarak kullanmak suretiyle İtalya'nın türlü bölgelerini ikaz ederek İtalyan'ları vazifeye çağırmış "dillerini anlamadıkları efendilerden kendilerini kurtarmalarını,, telkin etmişti. Hatta III. İnosans'ın biyografisi, Papa'nın "Almanların tahammül edilmez istibdatlarına,, karşı da cephe almış olduğunu kaydetmekle öğünür. Papa'nın, Almanlara karşı takındığı bu cesurane tavrın nasıl bir tepki uyandırdığını meşhur lirik şair Waiter sert alay ve hücumlarıyla ifade eder (bak, sayfa 16).

Vakıa bu suretle İtalya da ulusal Birliğin gerçekleşmesi için gereken şartlar tamamlanmış demektir: Toprak birliği, siyasî menfaat birliği, dil birliği ve yabancılara karşı muhalefet birliği. Fakat bütün bunlara rağmen ne Papa'nın siyasî hâkimiyeti, ne de gerçekten canlı ulusal hareket amacı elde edilebilmişti.' Bundan sonra da arada yapılagelen birlik davetlerine rağmen mahallî bölge duygusu yüzlerle yıl devametmişti

¹ «Roma'nın harikaları» demek olup XI. yüzyıla irca edilen bu eser, önceleri Roma ziyaretçileri için yazılmış olan klavuzların bir arada toplanmış şeklidir.

Fakat yukarıda saydığımız şartlardan müşterek dil hareketinin çok sürmeden, hemen müteakip nesilden itibaren, gerçekleşmesi önemli bir kazançtı. Zira toplu yaşayışın en yüksek ve şuurlu mahsulü olan sanat eserinin ortaya çıkabilmesinin en önemli şart ve temeli, işlenmiş bir dildir. İtalya'nın türlü bölgelerinde kullanılmakta olan lehçelerin hepsi gerek mevzii gerekse ırkî bakımdan tehalüf göstermekle beraber, lâtin-cenin birer dalı idiler. Dil hareketinde dava yalnız üstün olan bir lehçenin hâkimiyeti değil, aynı zamanda vulger (halk) dilinin, hüküm sürmekte olan lâtinçe yanında, edebî bir dil haline gelmesi idi. Muhtelif zamanlara ait vesikalarda müşterek münferit kelimelere raslanmakla beraber, meselâ daha XII. yüzyılda, birbirine bağlı dil vesikaları pek az görünür ve tercüme karakteri taşırlar¹.

Orta çağın kemal devrinde Batı ülkelerinin asilzadeleri, gerek çevre konuşma dilinin, gerekse şiirin ifadesi olmak üzere bir "saray-kibar,, dilinin teşekkülüne gayret etmişlerdi, İtalya'da dahi saray mensuplarıyla şairlerin dili sayılan, fakat daha erkenden türlü lehçelere ayrılmış bulunan, bir kibar dili gelişmişti. Bu dilin bütün aydınların müşterek yazı dili olması için şuurlu bir surette gayret sarfediliyordu. 1300 den önce yazılmış olan "Yüz Eski Hikâye,, nin ön sözü bu maksadı açıkça belirtmektedir. Burada dil, şiirin vesayetinden âzâde bir şekilde kullanılmaktadır; açık, sâde, ruhlu, güzel, kısa ifadeli sözler ve cevaplar dilin en güzel şeklini teşkil etmekte ve ancak Yunanlarla Araplarda câri olan "kaç kişi uzun ömründe güzel tek bir söz söyleyebilmiştir,, düsturuna tercüman olmaktadır².

Yalnız dilin gelişimi meselesi, türlü cephelerden mütalâa edilmek istendiği anda zorlaşmaktadır, Dante, yazılarıyla bizi bu savaşın içine götürmektedir, "İtalya - halk dili üzerine,, yazısı yalnız dilin kendisi için önemli olmakla kalmaz, genel olarak modern bir dilin tenkidi bakımından da kıymetlidir. Dante'nin düşüncelerinin seyri ile elde ettiği neticeler bakımından dil tarihinde seçkin bir yer tutan bu eser dolayısıyla şurasını da belirtmek yerinde olur; kitabın telifinden daha çok önceleri dil işinin günlük, hayatî bir mesele teşkil etmiş olması ve bütün lehçelerin partizanlık heyecanı ve alyehtarlığı tesiri altında mütalâa edilmiş bulunması dolayısıyla müşterek ideal dilin doğumunda hayli ağrı çekilmişti.

Yeni dilin doğuşunda en büyük yararlığı Dante göstermişti. Ötedenberi zengin bir kültür sahası olması dolayısıyla hayli incelenmiş olan ve bu yüzden İtalyan lehçelerinin en güzeli ve asili sayılan Toskana şivesi en değerli yazmanlar tarafından işlenerek kıymetlendirilmiş ve yeni ideal dilin başlıca temelini teşkil etmişti.

¹ Walter Götz, Propyläen - Weltgeschichte, s. 172-179.

² Jacob Burckhardt - Geiger, Die Kultur der Renaissance in Italien, Cilt II. a. 99.

Dilin gelişim ve değişimi tabiatıyla birtakım tartışmalara yol açmıştı. İlk anlarda istidatlı bazı yazmanlar mutad tabii ifade tarzından mahrum kalıyorlar, buna mukabil dilin sadeleşmesinde, millîleşmesinde ifrata kaçanlar bazı bayağı, galiz tabirleri de kullanıyorlar ve bu suretle fayda yerine zarar veriyorlardı. Fakat değeri az olan bir melodi de iyi bir enstrümanla çalındığı takdirde hoş çınliyabilir.

Dilin millî-içtimaî bakımdan topluluk üzerine yaptığı tesir önemli idi. Yeni dil artık yalnız asilzadelerin veya muayyen bir sınıfın ifade vasıtası değildi. En fakir, en zavallı kimseler dahi, arzu ettiği takdirde bu dile sahip olabilirdi. Daha bugün bile bir yabancı, İtalya'nın diğer bölgelerinde anlaşılmıyan lehçelerin hâkim olduğu yerlerde, basit insanların, köylülerin temiz, pürüzsüz bir İtalyanca konuşmalarına hayret eder ve gayri ihtiyarî Fransa'da, hele Almanya'da aynı sınıf insanların, hatta yüksek mevki sahibi aydınların taşra ağzına bağlı olduklarını hatırlar¹.

İtalya'nın türlü bölgeleri birbiri ardına yeni dili resmen kabul ettiler. Hatta kendi lehçelerini "Yunancanın haşmetinin ma'kesi,, suretinde vasıflandıran Venedik'le Milano ve Napoli, daha edebiyatın parlak devrinde, kısmen bu parlaklık yüzünden, yeni dili kendilerine mal edinmişlerdi. Piemont bölgesi XVI. ıncı yüzyılda kendi ihtiyarıyla halis bir İtalyan memleketi olmuş ve önemli millî bir dava olan bu saf dile katılmıştı. Yeni saf dilin üslûbu dilin ve sanatın bütün metalibini tatmin edecek derecede gelişmişti. Halbuki başka kavimlerde dilin böyle şuurulu bir surette ayrılma keyfiyeti hayli sonraları olagelmıştır.

Dil meselesi, yaşıyan cemiyetin bir davası olduğu için ne muhafazakârlar ne de müfrit tasfiyeciler, bütün gayretlere, kongrelere rağmen maksatlarında muvaffak olamamışlardı. Çünkü saf dilin doğduğu Toskana'da gereğinden fazla mükemmel yazmanlar ve konuşmanlar vardı. Bunlar her iki muarızları da ya hiç eslemezler, yahut da bunlarla alay ederlerdi. Yalnız Makyavelli gibi bir kalem sahibinin varlığı, heybetli fikirlerini, saf, sade tabirlerini, 1300 yıllarının temiz ifadesine nisbetle, daha yüksek meziyetlere sahip olan bir dilde ifade edişinin tesiri, bütün bulandırıcı elemanların silinip süpürülmesine yetmişti. Mesele dil davasıyla ilgili olanların konuşma ve yazmada konuyu itina ile gereği gibi işlemelerinde idi. Canla başla işlenen İtalyanca zamanla renkli çiçekler, türlü meyvelerle bezenmiş bir bahçeye dönmüştü².

¹ 1927 yılında -sömestr tatili münasebetiyle Bavyera Alpler'inde kalıyordum. Sapa köylerden birinde merak saikasıyla, görüşmekte olan iki yerli köylünün konuşmasına kulak kabartmıştım. Bir çeyrek boyunca tek bir kelime anlayamadığım gibi bilmünasebe görüştüğüm Baviara Maarif Nazırının da yerli lehçe ile konuştuğuna hayretle şahit olmuşum.

² Jacob Burckhardt-Geiger, cilt II, s. 100-103.

Dil birliğinin geniş ölçüde gelişmesine karşı, mahallî menfaat mücadeleleri dolayısıyla siyasî alanda birliğe doğru -gidilememişti. Bilâkis hâkimiyetini 130 yıl sürdürmüş olan Hohenstaufen kayserliğinin (1138-1268) çökümünden sonra İtalya'da ortaya çıkan yeni hükümlerlik kuvvetleriyle birlikte yeni içtimaî teşekküller husule gelmiye, müsait durumu dolayısıyla bilhassa kuzey İtalya'da ötedenberi önemli ve kudretli olan şehirlerin bağımsızlıkları ve servetleri gelişmiye başlamıştı. Liman ve Ticaret şehri olması dolayısıyla Venedik'le Genua'da, kültür merkezi olması dolayısıyla Floransa'da bir taraftan siyasî, diğer taraftan içtimaî hareketler gittikçe kuvvetleniyor ve üstün tabakalar arasında kayışmalar oluyordu. Asilzadeler burjuvalaşıyor, halk tabakasından ticarete yükselenler şehrin ayanı sırasına geçiyor, karşılıklı nüfuz mücadelesine koyuluyorlar. Artık ferdin, kimin nesi olduğu değil, hâlen ne olduğu soruluyor ve ona göre kıymetlendiriliyordu. Lüks, israf, yaşama zevki yeni cemiyetin esas damgasını teşkil ediyordu ¹. Aynı hale Almanya'da burjuvalığın geliştiği çağlarda da şahit oluyoruz.

Aşağıda görüleceği üzere bu ademi merkezîyet dolayısıyla rekabet yüzünden vakıa siyasî birlik teşekkül edememişti. Fakat bu hal hümanizmin husulünde en mühim âmil olan ferdiyetin, bînetice düşünce hürriyetinin gelişmesine müessir olmuştu. Kaldı ki, İtalya'nın tarihî, coğrafi, iktisadî hatta ırkî kültür şartları İtalyalının, olayları dar bir çerçeveden görmiyerek müsamahalı, uzak görüşlü olmasını besler durumda idi.

Yeryüzünün keşfi ² :

Coğrafi durum icabı gemicilik ve ticaretle uğraşan İtalyanlar'ın ötedenberi Akdeniz'in doğu limanlarıyla yakın münasebetleri vardı. Bu suretle devrim dünyasının büyük bir kısmı önlerine açılmış ve keşfedilmiş demektir. Çünkü muazzam ölçüde gezgin olan müslümanların göçmen yaşayış seli bu limanlara dökülmekte idi. Haçlı seferleri ise genel olarak avrupalılara, özel olarak İtalyanlara uzakları açmış, maceraperestlerin gezgincilik temayülünü canlandırmıştı. İtalyanlar haçlı seferlerine, diğer kavimlere nisbetle umumî ilcaat dışında başka maksatlarla, yani aynı zamanda iktisadî düşüncelerle katılmışlardı. Maceraperestlerden, Marko Polo gibi kendini Moğol dünyasının dalgalarına kaptırarak tâ hakanın tahtının basamaklarına uzananlar olmuştu.

Yeryüzünün batı bölgesinde de, daha 1291 yılında İtalyanlar (Çenevizler) doğu Hindistan'ın deniz yoluyla ilk keşfini denemişlerdi. Columbus,

¹ Walter Göte, s. 177-179.

² Gerek bu keşifler bahsi, gerekse müteakip İtalya ye ferdiyet bahsi esas itibarıyla Burekhardt'ın klâsik eseriyle Götz'ün eserinin ilgili fasıllarına dayanmaktadır. Tamamlayıcı mahiyetteki diğer ilâvelerin kaynakları ayrıca gösterilmiştir.

Batı uluslarının hizmetinde, uzak denizlere giden bir sürü İtalyanların en önemlisini teşkil eder.

Bu gezginlik tezahürleriyle ilgili olan coğrafya¹ ve kozmografya alâkası da İtalya'da çok erken geliştiği gibi, bir taraftan eski Roma gladiyator oyunlarına sahne olması dolayısıyla türlü hayvanlara, diğer taraftan Güneyin feyizli iklimine sahip bulunması dolayısıyla de türlü renkli çiçeklere ve nebatlara gösterilen alâka İtalyanların tabiata olan bağlarını takviye etmiş ve binnetice erâzinin türlü şekillerinin güzelliklerini tanıma ve tasvir etmeye imale etmiştir. Bu suretle duyusu derin, sezişi kuvvetli, görüşü uzak kimselerin dile gelmesi, dünya ve tabiatın sonsuz güzelliklerinin fıskırdığı büyümlü gözelerden fânilerin de susuzluklarını gidermeleri için şairlerin kaleme sarılması hususunda muhit tamamıyla hazırlanmıştı.

Tabiat tezahürlerinin, erâzi güzelliğinin insan ruhuna yaptığı tesir, esas itibarıyla Dante ile başlar. Daha önceleri gerek İtalya'da gerek Batı'nın diğer ülkelerinde, münferit bir şekilde tabiatın akisleri görülürse de, bunlar mevzî ve tesirsiz kalmıştır². Dante, yalnız sabahın esinini, denizin engin mülayim dalgalarında pırlıyan ışıkları, ormandaki fırtına vesaireyi tasvir etmekle kalmamış, herhalde sırf uzakların seyrinden zevk almak için, yüksek dağlara çıkmıştı. Artık ilk kuvvetli müjdeci derin intibalarını tasvir ettikten sonra diğer muakipler ortaya çıkmaya başlamıştı.

İnsanın keşfi :

Rönesans kültürü dünyanın keşifleri serisine daha büyük bir kazanç eklemiştir ki, bu da ilk defa olmak üzere bütün muhtevasiyle insanın ferdin keşfedilerek aleniye çıkarılmasıdır. Ferdîyetin gelişmesi, başlıca kendi şahsiyetini ve başkalarını kavramasına bağlıdır. Bu iki büyük belirtinin arasına Antik muharreratı sokmak gerektir. Zira gerek ferdiyetin, gerekse umumî beşerî hallerin kavranması ve tasviri başlıca bu medium (aracı) vasıtasıyla şekil ve renk alır. Bereket versin ki insanın ruhî cevherinin tanınması keyfiyeti, kılı kırk yararak nazârî psikoloji yoluyla değil (zira Aristoteles bu maksadın sağlanmasına kâfi idi) müşahede ve tasvir kudretiyle olagelmışti.

İnsanın serbest, ruhî tasviri keyfiyetinin ilk defa XIV. yüzyıl şairleri tarafından yapıldığını görüyoruz. Başkaca meselâ Gottfried v. Strassburg'un "İsolde ile Tristan,, eserinde olduğu gibi ruhî tahlil ve tasvirlerle rastlanmakla beraber bunlar münferit ve mevzî kalırlar. Nitekim aynı belirtiler İtalya'da XIII. yüzyılda dahi mevcuttu. Fakat aynı yüzyılda

¹ İtalyanın en eski haritasının Petrarka tarafından yaptırıldığı rivayet edilir : Burckhardt cilt II, s. 18.

² Haçlı «eterlerinden dönen bazı şairlerde Almanya'da Wolfram, v. Eschenbach, Walter v. der Vogelweide ve Neidhart v. b.. bu nevidendir.

Batı âleminde revaç bulan ve sıkı ölçülü mısralardan terekküp eden "Sonett,,in tekemmülü ile düşünceler ve duygular kendilerine bir sığınak bulmuştu.

İnsan duygusunun, ruhî heyecanlarının tasvirinin de yine Dante'nin "sonett,,leriyle "Chanson,,larının muhteşem mısralarında tekemmül ettiğini görüyoruz. Dante, bizzat ruhun kendine karşı sevincin ve ıztırabın bütün safhalarını pervasızca tesbit ettikten sonra bunların hepsini sıkı bir irade kuvvetiyle en kesin sanat şekilleriyle belirtmektedir. Bütün Ortaçağ boyunca şairlerin kaçındığı bu konuyu Dante cesaret ve azamete işledikten sonra büyük muakipleri Petrarka ile Boccaccio tekemmül ettirmişlerdi.

İtalya ve Ferdîyet :

Batı Ortaçağında İtalyanın en başta modern insan oluşunun, biricik olmamakla beraber, en önemli sebebi, İtalyan devletlerinin, cumhuriyetlerle otoriter şahsiyetlerin bünyesinde meknuzdu. İtalyanın Avrupa oğulları arasında, ailenin haklarına tesahup edecek olan ilk erkek evlât yerini tutması da buradan geliyordu ¹

Bu hususta hâkimiyet mücadeleleri ve bununla münasebettar olmak üzere sürgünlükler Önemli bir surette âmil olmuştu. Etrüsk toprağı üzerinde, bir Roma mamuresi olup Langobard - Frank hâkimiyeti çağlarında gelişen Firenze (Floransa) şehri XII. yüzyılda elde ettiği siyasî başarılar yüzünden önem kazanmaya başlamıştı. 1172 de Mainz Peskoposiyile kayserin adamlarına karşı zafer kazanan halk 1250 yıllarında kayserliğin çökmesiyle Floransa muntazam teşkilâtı, garip arması, şehir ayanından mürekkep senatosu ile gitgide demokratik bir idare kurmuştu. Fakat nüfuzlu Geulf ailesi şehrin iç ve dış idaresinde hâkimiyeti ellerinde tutmuşlardı. 1260 yılında Ghibel ailesi galebe edince Guelf'lere karşı takibat başlamış ve bunlar arasında Brunetto Latini de 6 yıllığına Fransa'ya sürülmüştü. Brunetto bu zaman zarfında devrin bilgilerini bir nevi ansiklopedi şeklinde, fransızca olarak, derlemiştir. Bu eserden İtalyanca olarak yaptığı kısaltmaya "Tesoretto = Hazine kutusu,, adını vermişti. Böylece siyasî tesadüflerin yardımıyla şövalye manzumeleriyle birlikte, skolastik irfan da İtalya burjuva cemiyeti çevresine girmişti. Sonraları hanedan kavgaları tekrar alevlendiği vakit papa VIII. Bonifaz mümessili vasıtasıyla müdahale etmiş ve (Bianchi = Aklar) la (Neri — Karalar) adını taşıyan partilerden ak mensuplarını sürgün etmişti (1302)².

Bu suretle . siyasî mücadeleler, dolayısıyla bunun ıztırabını nefsinde duyan sürgünler Ortaçağın insan şuuru üzerine gerdiği perdenin yırtılmasına ve ortalığın aydınlanmasına yol açmışlardı. Orta çağda

¹ Joco b Burckhardt, cilt II, s. 145.

² Walter Götz, s. 181.

şuurun - biri dünyaya, diğeri insanın kendi içine yönelen - iki tarafı müşterek bir tül altında yarı uyanık veya rüya görür vaziyette uyulamakta idi. Tülün dokuması akide ile çocukluk sıkılganlığı ve vehimden örülmüştü; Bu tülünden bakılınca dünya ve tarih garip renklerde görölüyordu. Fakat insan kendisini ancak ırk, halk, parti, cemiyet aile yahutta herhangi bir şekilde umumun bir cüz'ü olarak tanırdı. Bu tül ilk olarak İtalya'da dalgalanarak uçmuş ve devletin, umumiyetle bu dünyanın bütün işlerinin objektif olarak görülmesi ve öylece muamele edilmesi düşüncesi uyanmıştı. Bu objektif görüş yanında bütün kudretiyle subjektif görüşle yükselmeğe başlamış; insan ruhu bir ferdiyet olmuş ve kendisini bu sıfatla tanımıştı. Vaktiyle Yunanlı, barbarlara karşı; Arap ferdi, diğer asyalılara karşı aynı şekilde ırk insanı olarak yükselmişti. İtalyadaki siyasî ahvalin bu hususta en kuvvetli hissesi olduğunu isbat etmek güç değildi.

Daha çok önceleri, münferit şekilde, kendi işini kendi görmek zorunda kalan şahsiyetlerin gelişmekte olduğu görölmektedir. Bu belirti aynı zamanda kuzeyde gözükmeyen, yahutta kendini göstermemiştir. Liudprand'ın¹ 10 uncu yüzyıldaki kuvvetli şerirler çevresini tasviri, VII. Georg'un bazı çağdaşları, ilk Hohenstaufen hükümdarlarının bazı muhalifleri bu nevi fizyonomileri temsil ederler.

Fakat XIII. üncü yüzyılın sona ermesiyle İtalya'da şahsiyetler artık kaynamaya başlar. Ferdiyetin tel'in edilişi tamamiyle hükmünü kaybetmiş, sayısız münferit simalar hudutsuz bir şekilde kendi istidadına göre şahsiyet ediniyorlardı. Dante'nin şiirinin Avrupa'nın herhangi bir ülkesinde ortaya çıkmasına imkân yoktu. Çünkü buralar hâlâ ırk zihniyeti tesirinden kurtulamamıştı, İtalya'da ise ferdiyetin bolluğu dolayısıyla yüksek dereceli şair, zamanının en millî kahramanı olmuştu. Esasen İtalya'da XIV. yüzyılda yalancı tevazu veya riyakârlığa pek az rastlanır; hiç kimse göze çarpmaktan, başkaları gibi olmamaktan çekinmez.

İtalya da ilkin istipdadın gelişmesi dolayısıyla müstebidin şahsında ferdiyet son haddine kadar yükselmiş, buna uyararak müstebidin himaye, fakat son derece istismar ettiği hususî kâtip, memur, şair ve nedimin şahsiyetleri de gelişmiştir.

Servet ile ilmî seviyenin, aleniye konarak rekabet etmek imkânını elde ettiği, büyük ölçüde beledî hürriyete ve devlet mahiyetini taşımayan bir kiliseye sahip bulunulması gibi haller, ferdi düşünüş tarzının husule gelmesinde muhakkak surette âmil olmakta idi. Parti kavgasının sükunet bulduğu anlarda bu hususta gereken huzuru temine yanyordu.

Diğer cihetten parti kavgaları da başka bir yönden ferdiyetin gelişmesine yaramakta idi. Mağlûp olan parti mensupları, bir kerre hürriyet

¹ Aslen Lombardiyalı ve ruhanî meslekten olan Liudprand, 887 den 950 ye kadar olmak üzere Avrupa tarihini, Büyük Otto'nun hayatını, kendi Bizans elçilik intihalarım, hayli iğneleyici ifadelerle yazmıştır,

ve hâkimiyetin zevkini tatmış oldukları için gasbedilen bu nimetleri tekrar elde etme emeli ferdiyetlere daha kuvvetli bir hamle kudreti bahşediyordu. Bilhassa arzu hilâfına sükûnete icbar edilmiş olan kimseler arasında ferdiyeti harekete geçiren düşünceler ve bu düşüncelerin-mahsulü olan yazılar ferdiyetin yolunu aydınlatmaya hizmet ediyorlardı.

Bu anlarda çok olagelen sürgünlük te, yukarda bilmünasebe işaret ettiğimiz üzere, ferdiyetin gelişmesine yarıyan önemli bir faktördü. Zira sürgünlerde ferdiyet duygusunun, partiyi kaybedip te evinde âtil kalanlara nisbetle, daha kuvvetli bir surette gelişeceği gayet tabiidir. Kaldı ki türlü bölgelerden gelen sürgünlerin birbirleriyle tanışmaları, fikir mübadeleleri en yüksek ölçüde müessir olmakta idi. Meselâ Dante'nin kendisine uygunsuz şartlar dahilinde Floransa'ya dönmesi teklif edildiği vakit, yahut ta başka bir münasebetle, yazdığı şu satırlar dikkate şayandır: "Sanki güneşi ve yıldızları her yerde göremez miyim ? Şehirde halkın önünde şöhetsiz ve hacil bir surette görünmeden, en asil hakikatlere zihin yoramazmı yım ? Ekmeksizde kalmam. „ Sanatkârlarda mecburî ikamete inatla kafa tutarak hürriyetlerini şu eda ile ifade ediyorlar: "Her şeyi öğrenmiş olan, hariçte, hiç bir yerde yabancı değildir. Malı gasbedilmiş, dostlarından ayrılmış olduğu halde bile her şehrin hemşerisidir ve korkmaksızın talihin tehavvüllerini istihkar eder,,¹.

Dante Alghieri (1265 -1321)

Yukarda izah ettiğimiz² Floransa hanedan mücadelesi dolayısıyla sürgüne gidenler arasında o vakitler moda şairi olarak tanınmış olan 24 yaşındaki Dante ile Petrarka'nın babası da bulunmakta idi. Hayatının gelişme çağında, lonca başkanı sıfatıyla şehrin ileri gelen biri olarak, papa adına sürgün giden Dante, papayı bu andan itibaren nifak hükümdarı olarak görmeye başlamış, bundan sonra kendini artık kayser taraftarlığını belirten yazılarına vermişti. Hayatının artakalan yarısını yurt özlemiyle geçirmiş ve gurbette ölmüştür.

Dante'nin şahsı için felâket olan bu sürgünlük yolu, beşeriyetin saadetine mahreç olmuş, sürgün olarak ölen Dante'yi kültür tarihinde ölmez bir kudret yapmıştı. İtalya'nın çılgın parti mücadelelerinin acısını şahsında duymuş olan Dante, sürgünlükte maddî kuvvet olmaktan çıkmış, manevî bir kudret olmuştu. Dante gibi devrinin birçok duygulu kişileri de yurt, fakat aynı zamanda din ateşiyle yanıyorlardı. Frans Assisi'nin müritleri memleketi yer yer dolaşüyor, dünyanın fâniliğini, ölümün dehşetini, öte-dünyanın hazzını halka telkin ediyorlardı. Ruhî bir gerginlik ve tahammür devresi yaşıyan İtalya'da donuk bir şekilde büyük hadiselerin arifesinde bulunulduğu seziliyor, yeni haberler, halaskarlar bekleniyordu. Cemiyetin elemli ruhu sabır ve tevekkül ile avunmuya uğraşırken bir taraftan Dante'nin ateşin yazıları, diğer taraf-

¹ Jacob Burckhardt, cilt 1, 8. 141 - 149.

² Bakınız : yukarda s. 14.

tan Boccacio'nun büyülu şiirleri etrafa çökmüş olan boğucu havayı dağıtacak, yürekleri tazeliyerek yaşama zevkini aşılıyacaktı.

Dante sürgünlükte geçimini sağlamak için gâh hatip, gâh diplomat veya hukukçu olarak şunun bunun hizmetinde, yahut ta yarı anlaşılmaz şair olarak dolaşırken ruhu hayatın son muhtevasına, en yüksek idelere açılmıştı. Büyük kültür merkezlerinde tahsil edip etmediği bilinmemekle beraber skolastik bilgiye tamamiyle tesahüp ettiği muhakkaktır. Skolastik ve tasavvufi mahiyetteki şiirlerinde umumî meseleleri tefsir, teşbih mecaz yollu izahlarla mütalâa ettikten sonra gittikçe ilerlemek ve yükselmek suretiyle en yüksek ideleri halk dilinde kaleme alışı çok önemlidir.

Vakıa İtalyanın son nesil çağında Floransalılar arasında hâtıra yazmanları da halk dilinde yazmaya başlamışlardı. Fakat Dante'nin âlimane, diyalektik tarzda dilin iç kudretinin istediği yüksek metalibin yer tutması çok önemli idi. Hatta lâtincede yazmış olmakla beraber "İtalya-halk dili üzerine,, adlı kaleme aldığı kitapçıkta daha derinliklere dalmış, kendisi farkına varmadan ulusal sanat diline temas etmekle Dante gelecek nesillere asıl fikrî mirası bırakmış oluyordu¹.

Kayserlik taraftarlığı yazılarını tekemmül ettirdikten sonra Dante, en yüksek ulusal hız ve heyecanla kültürün miras bıraktığı en yüksek idelere el atmıştı: İlâhî ve beşerî olan şeylere son şeklini vermek üzere Tanrının dünya düzeninin nağmelerini, "Divina Comedia,, eserini halk diliyle kaleme almıştı. Şair Orta çağın bilgi ve hikmetini, astronomi, tabiat bilgisi, felsefe, teoloji, tarih, siyaset ve Antik ilimlerini derlediği bu eserinde skolastik dünya ve tarih çehresini şekillendirmeksizin, yer yüzünde başladığı dolaşmada öte dünyanın üç âleminde; cehennemnin korkunç uçurumlarından, a'râfin taşı yamaçlarından, cennetin billuri havasından geçişi tasvir edişi daha çok önemlidir. Bütün dünya bilgilerini ve duygularını, erkenden keşfettiği kendi ruhundan geçiren Dante, eserinin hem nâkili hem de kahramanı bulunmaktadır. Yalnız birçok cinaslar, kinayeler, manalı kelâm vesaire dolayısıyla maksadın anlaşılması hayli güçtü. Onun için daha er çağlarda tefsirler ve izahlar' yapılmak zarureti hasıl olmuştu.

Vakıa eserde taraftarlık gayet açık, fakat hiç bir Avrupa kavminin kendi kahramanlarını, serserilerini cennette ve cehennemde bu şekilde tasvir eden bir tarih kitabı yoktur. Kültür gelişiminde Dante'nin şahsiyeti, Fransız ruhî hâkimiyetinin sona ererek İtalyan dünyasına intikalinde, geçit yerini teşkil eder. Dante'nin *İlâhi Komedi* eserinin tesiri müthiş olmuştu. Şair Boccacio eserin açıklanması için Floransa'ya davet edilmişti².

¹ Bakınız : Yukarda s. 9

² Walter Götz, s. 182-188.

Genel olarak Dante'de Orta-çağ duygusu hayli kuvvetli bir şekilde kendini göstermekle beraber hümanizm hareketinde tuttuğu seçkin yer münakaşa götürmez. Dante bir taraftan yaktığı meş'ale ile Batı âleminin sisli, skolastik havasını dağıtmıya uğraşırken diğer taraftan Antik âleminin kapısını şiddetle çalmıştı.

Vakıa Antik ile halihazır arasında aracılık eden şahsiyetlerin öncülerine daha XII. yüzyılda rastlanır. Bütün Batı ülkelerine şâmil olan bu devrin gezgin-derbeder ruhani mensupları, sonraki bilhassa XVI. yüzyılda Almanya'daki büyük mümessilleri gibi kararsız hayatları, aşırı hürriyet telâkkileri, antikize ettikleri şiirleriyle hümanizmin ilk müjdecileri sayılabilirler. Fakat XIV. yüzyılda esas itibarıyla ruhani mahiyet taşıyan ve ruhanîler tarafından beslenen ortaçağ irfanına cephe alan yeni bir hareket ortaya çıkar ki, bu yeni cereyan tercihen Orta çağın ötesinde kalan istikamete yönelir. Yeni istikamet yolcuları, faal uzuvları itibar görür ve önemli yer tutarlar. Çünkü bunlar eskilerin bilgisine sahip bulunuyorlar, eskiler gibi yazmayı deniyorlar, eskilerin düşünüp duydukları gibi düşünmeye duymaya başlıyorlardı.

Hümanizmi mutlak surette zafere ulaştırmak isteyen XIV. yüzyılın kuvvetli kültürü, bilhassa İtalya ruh âleminin en seçkin şahsiyetleri, XV. yüzyılın hudutsuz Antik iptilâlarına kapıları açmıştır ki, bunların başında Dante gelir. Şayet aynı çapta başka dahiler yetişerek İtalya kültürünü idâme etseydiler, İtalya, bizzat Antik elemanlarla en çok meşbû olduğu zamanda bile, yüksek derecede hususiyeti olan, millî damgayı taşımakta devam ederdi. Fakat ne İtalya'da, ne de artakalan batı âleminde ikinci bir Dante yetişmediği için bu büyük adam, antik irfanı ilk olarak sarıh bir şekilde kültür hayatının ön plânına alan biricik şahsiyet olarak kalmıştır. Vakıa " İlâhî komedi „ eserinde Antik ile hristiyanhği aynı derecede kıymet taşıyan cevher olarak mütalâa etmemişti. Fakat bir düziye karşılaştırdığı paralel tiplerle, kaideten aynı vakıa için hristiyanlıktan, aynı zamanda cahillikten serdettiği misalleri birleştiriyordu. Fakat şu nokta unutulmamalıdır ki Hristiyanlığın tarihi ile fantazi dünyasının malûm olmasına mukabil Antik âlem meçhuldü ; Onun için çok vaat edici ve heyecan verici idi. İşte bunun içindir ki, muvazeneyi tutan bir Dante'nin artık bulunmadığı müteakip çağlarda Antik âlem umumun ilgisini çekmiş ve derdemez üstün yer tutmuştur ¹.

Dantenin antik âlemin yolunu göstermesine, Klâsik irfanın kapısını şiddetle çalmasına mukabil, Petrarka artık açılmış olan bu yeni dünyaya emniyetle girmiş ve Klâsik irfanın asıl anlamda koruyucusu olmuştur.

Francesco Pertrarca (1304-1374).

Petrarka başta ateşli genç kalbinin maceralarını terennüm eden sonett'leriyle tanınmış ve etrafın hayret ve takdirini üzerine çekmişti.

¹ Jacob Burckhardt, cilt 1, s. 223-226.

Büyülü bir kaynak gibi fıskıran liriki, zamanla gelişerek, tamamiyle üniversal bir değer kazanmıştı. Uzun seyahatlar yapmış, intibalarını hudutsuz bir alıcı kudretiyle mezcederek işlemiş, yurttaşlarından hiçbirine, hattâ Dante'ye nasip olmayacak bir şekilde memleketin edebî kültürüne müessir olmuş ve daha gençliğinde " meşhur sima „ lardan olmuştu. Fakat Klâsik âlemin açılması hususunda elde ettiği kazançlar daha çok önemli idi. Vakıa Yunanca öğrenememişti, lâkin Lâtinceye tamamiyle hâkimdi. Lâtince şiirleri, mektupları, yazılarıyla kendisine sürekli bir şöhet teminini umuyordu.

Sevgilisine olan özlemi dolayısıyla nasıl bir düziye onun güzelliklerini keşfediyordu ise, sevgili yurdu İtalya'ya hayranlığını ifade için de aynı şekilde bir düziye sebepler ve vesiler buluyordu. Kuvvetli bir yaşama sevinci ile coşan Petrarka'nın duyuları gerek tabiatı, gerekse insanı aynı içlilikle sarıyordu. Taşrada şair sürgünlükte yurtsever olduktan, Roma'da şairlik tacı giydikten sonra hümanist olmuştu¹.

1336 da Roma'yı ilk ziyaretinde eski antik âbidelerden derin bir surette müteessir olmuştu. Napoli'yi ve klâsik makamları, Virjil elinde olduğu halde, dolaşan Petrarka 1341 de Paris Üniversitesinin şairlik tacı teklifini reddederek Roma Kapitol'unda taç giymeyi üstün tutmuştu. Bu alkış kendisi için en kutsal bir an olmuştu. Artık kendisini Antik klâsik irfanın bir misyoneri hissediyordu.

Petrarka'yı hayatı, yer yer dolaştırmış, birçok defalar İtalya'yı baştan başa gezdirmiş, hatta Alpleri aşarak Almanya'ya götürmüş ve her yerde şahsiyetinin cazibesi, ifadesinin kulağa hoş gelen ahengi ve heyecanının kuvveti dolayısıyla, herkesi sürüklemişti; daha hayatında, azizlerin yüzyıllarından sonra, gerçekten Avrupa çapında bir şöhet olmuştu. Bununla beraber nasıl tarih boyunca büyük kültür hareketlerinde idealin değerinden ziyade uyanan heyecan sürücü bir kuvvet teşkil etmişse bu harekette de Petrarka'nın klâsik ideali değil, kendisini davaya verişindeki heyecan, terazinin ağmasında müessir olmuştu; XII. yüzyıl üslubundaki epik eserleri değil, kaybolan değerlere karşı duyduğu özlem saik kuvvet olmuştu².

Hülâsa Petrarka, İtalya er- ronesansını zirvesine çıkarmıştı. Petrarka gibi çok gezmiş, çok okumuş, dünyanın türlü hareketlerinin, hallerinin temelini kavramış kişilerce yeni bir insanlık özlemi Kilisede yapılacak yenilikler yolu ile gerçekleştirilemezdi. Dante de olduğu gibi bu görgülü insanlar da, tanrısal aslî cevheri tekrar- ortaya çıkacak olan, tam bir insanın yeniden doğuşunu, ruhun hürriyetini, kemâlin zarafetini, âdetlerin güzelliğini tahayyül ediyorlardı. İşte Petrarka bunun yolunu keşfetmişti: Klâsik antik Yunan bilgeleri, Roma kahramanları gibi

¹ W. Stammler, s. 19.

² W. Götz, s. 194.

olmak emeli insanlık kemâlinin amacını teşkil ediyordu. Zira ancak Antikte gerçek, halis insanlık yaşamıştı¹.

Floransa'nın birinin oğlu olarak Paris'te (1313 de) doğmuş olan Civan n n i B o c c a c i o da Petrarkanın açtığı yolda yürümek suretiyle humanizme hizmet etmişti. Babası kendini tacir yapmak istediği halde günlerini boş geçirir, insanları gözetler, kalbinin gizli ihtiyaçlarını dinlerdi. Lâtinlerin ve Fransızların eski yazılarını yapraklar ve gözüne ilişen iyi ve eğlenceli keşifleri kati'yen unutmazdı. Dante ile Petrarka'ya karşı heyecanlı bir alâka duyan Boccacio, yurdu olan Floransa'ya döndükten (1349) sonra yine nesrin modeli sayılan tarzda, yani aynı zamanda zarifkaba, kirli-ısırcı hikâyelerini yaymaya başlamıştı.

Humanizmin heyecaniyle, önceleri hayli gelişen halk dili tekrar rağbetten düşmüştü. Bizzat halk dilinin mürevvici olan Dante nazarında bile nasıl eski Roma imparatorluğu en yüksek siyasî mefhum teşkil ediyordu ise, lâtincede kilisenin, imparatorluk hukukunun ve yüksek edebî ifadenin dili idi. Petrarka da gittikçe artan bir şekilde lâtincede yazıyordu. Devrin romantik şairleri için Petrarka, yeni saf insanî bir kültürün önderi olmuştu. Eskilerin önemi anlaşılınca büyük bir şevk ile klâsiklerin aranmasına, araştırılmasına başlanmıştı. Metinlerin okunması incelenmesi, orijinal veya uydurma olup olmadıklarının ayırdedilmesi öğreniliyordu.

Bu suretle o vakte kadar meçhul olan mazinin derinliği anlaşılmuş oluyordu. Yalnız Antik henüz birleşik bir büyüklük ve mutlak otorite olarak telakkî ediliyordu.

Yeni cereyanın gelişmesinde önemli bir cihet te, o vakitlere kadar -bütün Orta çağda olduğu gibi- bilgin ve ediplerin hemen hemen münhasıran ruhanî meslekten olmalarına karşı, ekonomik gelişme sayesinde bazı küçük sermayeli şahısların serbest bir şekilde çalışma imkânını elde etmesi dolayısıyla dünyevî kişilerin de cereyanı beslemeye başlamış olmalarıdır. Vakıa bazı manastırlar da yeni irfana yuvalık yapıyordu iseler de, yeni birtakım dünyevi siymalar, çevreler ön safâ geçiyordu. Hükümdarların kançılara şefleri, belediye kâtipleri, noterler birer mihrak rolü oynamaya başlamışlardı. Meselâ 1375 de Floransa devlet kâtibi Salutati resmî devlet yazılarını humanistlerin istediği anlamda muhteşem edebî eser derecesine çıkararak ilk şahsiyet olduğu gibi, 1427 de aynı vazifeye geçen Brunî'nin de filoloji alanında önemli kazançları olmuştur. Her ikisinin de tabutuna şairlik çelengi konmuş ve büyük törenlerle saygı gösterilmişti.

Brunî, Yunan bilgini Chrysoloras'ın 1396'da Floransa'ya intikal ettirdiği Yunan bilgisine hararetle alâka göstermiş ve bu vadede araştırmalara koyulmuştu. Eflâton'dan yaptığı tecümler kifayetsiz olmakla beraber iki katlı Antik irfandan, Yunan ve Lâtin muharreratından, hisse-

¹ W. Ştammler, s. 16.

ment olan ilk şahsiyettir. Onun için Çiçero'nun "Humanitas,, tabirinin ihya edilmesi Bruni'nin kazancı olarak kaydedilmek gerekir.

Vakıa hümanizm - rönesans'ın mahiyeti henüz açık bir şekilde aydınlanmamıştı. Bazıları yalnız Lâtin diline kıymet vererek halk diline üstten aşağı bakıyor, diğerleri ideâli el yazmalarının şerh ve tefsirinde, üçüncü bir grup ise klâsik arkeolojiye yol açan abidelerle kitabelere kıymet vermekte görüyordu. Fakat bütün bu hareketlerde skolastik'e karşı kesin bir cephe alanların yekûn tutuşu önemli idi¹.

Fakat bu İtalyan hümanistleri Antik irfana seçkin bir yer vermekle beraber kendilerini aynı zamanda eski Romalı'ların halefi hissetmeleri dolayısıyla ulusal duygu canlanıyordu. Kendi milletlerini gururla Alplerin ötesindeki Barbarlar'a, Fransızlar'la Almanlar'a, üstün tutuyorlar ve şayet yeni bir Roma imparatorluğu mümkün değilse, İtalyanın hiç olmazsa ruhî alanda yer yüzüne hâkim olmasını istiyorlardı.

Bu ulusal duygular Cola di Rienzo tarafından aleniye konmuştu. Petrarka'ya şairlik tacı verilmesine karşı Rienzo'ya-tam IV. Karl'ın hükümdar olduğu 1347 yılında - Roma Kapitol'unda toplanan büyük bir halk kitlesi huzurunda, asilzadelerin tahakkümüne karşı fakirlerin koruyucusu olarak, halk egemenliğini ilân ettiği vakit büyük bir heyecanla kendisine Roma halkının tribün - diktatör kudreti tevcih edilmişti. Yeniden doğuş mefhumunu yeni siyasî yolun sembolü olarak törenle ilân edip kendi plânına müttelik aramıya koyulmuştu². Fakat İtalya'nın türlü bölgelerinden gelen 200 kadar delegenin teşkil ettiği toplantıda vaziyeti idare edemediğinden pratik bir neticeye varamamıştı. Buna mukabil büyük Konstantin'in vaftiz kurnasında yıkanmak, şövalye kılıcı kuşanmak, kayserlik tacı giymek gibi taşkınlıklar yüzünden papayı gücendirdiği gibi asilzadelerin de kendine taarruza geçmelerine fırsat vermişti. 1350 yılında yapılan büyük yıldönümü töreni dolayısıyla sayısız insan sürülerinin (iki milyon !) Roma'ya akın ettiği anda Rienzo, Prag'a gelmiş ve IV. Karl'a fantastik plânlarını ifşa etmişti.³.

İtalya rönesansı ve Antik :

İtalya'da gelişen fikrî olayların, hattâ daha sonraları kendini gösteren cereyanların çoğu, antik ruh olmaksızın da İtalyan milletini sarsarak kendi kendine olgunlaşacak bir kudrete sahipti. Fakat İtalya'da olagelen gerek önceki gerekse sonraki fikrî gelişmeler Antik dünyadan türlü şekilde aşılınmışlardır. "Rönesans,, ı şayet tecrit etmek mümkün olsaydı, dünya tarihinde işgal ettiği yüksek bir zaruret derecesine çıkamazdı. Bu noktada şu cihet önemle gözönünde tutulmalıdır: Yeni cereyanın Batı âlemini zapt ve teshir edişi tek başına rönesans dolayısıyla olmamış, bilâkis rönesansın kendinden başka mevcut olan İtalyan halk ruhu ile sıkı bir surette birleşmesi yoluyla

¹ W. Götz, s. 196-198.

² W. Stammler, s. 17.

³ Weber-Baldamus, cilt II, 8. 579.

olagelmıştır. Bu halk ruhunun korumakta olduğu hürriyet, rönesansın türlü tecellilerinde aynı derecede müessir olmuştur. Meselâ yalnız yeni Lâtin edebiyatına göz atıldığı takdirde bu kudreti ekseriya pek az ölçüde, tasvirî sanatlarla diğer birçok sahalarda ise göze çarpacak derecede çok ölçüde müessir olduğu görülür.

İtalya dışındaki Batı âlemi, İtalya'dan gelen muharrik kuvvete karşı ya mukavemet ediyor, yahut ta bunu kısmen veya tamamen mal ediyordu. Mal edilen yerlerde ortaçağ sanat şekilleriyle tasavvurlarının vaktinden önce ortadan kalktığına esef etmemek gerekiyordu. Şayet mukavemet edilebilseydi, Orta çağ âlemi yaşamakta devam ederdi. Bu gibi büyük ameliyelerde bazı münferit asîl filizlerin, an'ane ve şiirde ebediyete mazhar olmaksızın, mahvolduğu muhakkaktır. Fakat bu yüzden büyük umumî neticenin husule gelmemiş olması da temenni edilemez. Ortaya çıkan umumî netice, o vakitlere kadar Batı âleminin birliğini sağlayan kilise yerine, İtalya'dan yayılmaya başlayıp, bütün aydın Avrupalıların atmosferini teşkil edecek olan, yeni ruhî bir medium, aracıdır.

Vakıa XIV. yüzyıldan beri İtalyan fikir hayatına kuvvetli bir şekilde nüfuz etmeye başlayan Yunan - Roma antik irfanı, kültürün kaynak ve dayanağı, varlığın hedef ve gayesi, kısmen de şuurlu bir muhalefet şeklinde, İtalya dışındaki Orta çağ dünyasına daha çok önceleri tesirden hâli kalmamıştı. Büyük Karl'ın kültür hareketleri, VII. ve VIII. yüzyılların barbarlığına karşı bir rönesanstan başka bir şey değildi. Kuzeyin roman yapı sanatında Antikten mevrus umumî şekil esaslarından başka dikkati çekecek surette doğrudan doğruya Antik formlarla hulul etmiş olduğu gibi bütün manastır ilim çerçevesine Antik - Roma müelliflerinden tedricen büyük ölçüde malzeme girmiş, hatta üslup hususunda dahi, Einhart'dan beri, taklitten hali kalınmamıştı.

Lâkin İtalya'da Antik bir irfanın uyanışı kuzeye nisbetle başka bir şekilde olmuştu. İtalya'da barbarlık nihayete erer ermez henüz yarı Antik bir durumda olan kavimde kendi geçmişinin şuuru belirmişti; Halk mazisini kutluyor ve bunun ihyasını arzu ediyordu. İtalya dışındaki, Antik irfanla uğraşma işi, nihayet âlimâne, münferit Antik elemanların akislerinden faydalanma suretiyle (nazarî) oluşuna mukabil, kalyada âlimâne, fakat aynı zamanda popüler bir şekilde umumî olarak Antik irfana taraftarlık suretinde (fiilî) oluyordu. Zira İtalya'da antik irfan bizzat kendi büyüklüklerinin hatırasını teşkil ediyordu. Lâtincenin kolay anlaşılması, hâtıra ve âbidelerin bolluğu bu gelişmeyi müthiş bir surette besliyordu.

İşte bu gelişme ile, arada başkalaşmış olan halk ruhunun, umumî Avrupa şövalyeliğinin, kuzeyin kilise vesaire suretindeki kültür elemanlarının mukabil tesirlerinin imtizacından yeni küllî ruh, Batı âlemi için mikyasa modeli olması mukarrer bulunan, modern İtalyan ruhu husule gelmişti.

Vakıta İtalya'da tasvirî sanatlarda olduğu gibi şiir sanatında da daha XII. yüzyılda Antik belirtilere rastlanır. Hatta pervasız bir dünya sevinci ve zevkleri terennüm edilir, ve eski cahiliyet devri tanrıları bunların koruyucusu olarak muhteşem mısralar ile tebcil edilir. Fakat İtalyanların Antik mevrusatına büyük ve umumî ilgileri XIV. yüzyılda başlar. Bu tecellinin meydana gelebilmesi için şehir hayatının, bu devirde olduğu gibi, gelişmesi, bir arada yaşamak ve asilzadelerle burjuvaların gerçekten müsavâtı, irfan ihtiyacını duyan ve bu maksat için gereken sabır ve vasıtalara sahip bulunan umumî bir cemiyetin teşekkülü lâzımdı. Lâkin irfan, Orta çağ hayal âleminde ayrılmak istediği takdirde, sırf tecrübe yoluyla dünyanın fizikî ve ruhî marifetine nüfuz edemezdi; bir öndere ihtiyacı vardı: Klâsik Antik irfan, ruhun bütün alanlarında bol objektif ve makûl gerçekleriyle kılavuzluk edecek şekil arz ediyordu. Onun için Antikten minnet ve takdirle şekil ve malzeme alınmış ve bir zaman için yeni kültürün başlıca muhtevasını teşkil etmiştir.

İtalya'nın umumî durumu da davanın gelişmesine müsaitti; Ortaçağ kayserliği, Hohenstaufen hanedanının ortadan kalkmasından sonra, ya İtalya'dan büsbütün feragat, etmiş yahut da bu memleketi hükümlerlik çevresi içinde tutamamıştı. Papalık, Avignon'a göçmüş, mevcut hakim kudretlerin ekserisi cebbar ve gayrimeşrûdu. Benliği uyanmış olan ruh ise yeni, dayanıklı bir ideal aramakta idi. Bu suretle bir Roma-İtalya cihangirliği ham hayali ruhlara hâkim olabilmişti; hatta Cola di Rienzo ile taraftarları bu emelin pratik bir şekilde tahakkukunu denemişlerdi¹.

Hümanizm'in yayılışı

Hümanizm ve Prag çevresi :

Rienzo'nun Roma'da halk egemenliğini ilân edişi, İtalya ile Almanya'nın karşılaşmasına, önemli bir fikrî tarih ânına, vesile olmuştu. Rienzo'nun nazarının Prag'da hüküm süren ve Bahemya'yı gerek ekonomik gerekse fikir bakımından yükseltmiye uğraşan Kayser IV. Karl'a yöneldiğine işaret etmiştik. Roma'yı tekrar dünyanın merkezi yapmak emeliyle Prag'a giderek sözleri ve yazılarıyla Kayseri ve müşavirlerini yeni bir İtalya seferine imâleye çalışmıştı. Rienzo'nun mücadele arkadaşı ve ateşli yurtsever Petrerka, şahsen tanıdığı Kaysere ithaf ederek kaleme aldığı güzel yazılarıyla aynı emeli beslemek istemişti. Kayser Petrerka gibi meşhur bir şahsiyetin kendisiyle mektuplaşmasından büyük bir haz duymuştu; fakat teklife yanaşmamıştı. Lâkin bu suretle Humanizm ocağından, İtalya'dan bir kıvılcım, aynı zamanda önemli bir Alman kültür çevresi olan Prag'a düşmüştü. Kayser Karl'ın hususî

¹ Bakınız yukarda s. 22

kâtibi olan Johann von Neumarkt (1352) Petrarka'nın yazılarına cevap vermek gibi güç bir ödevi üzerine almıştı. Rienzo'nun mecazlar, tefe'üllerle süslenmiş, yüksek edalı mektuplarını da muhafaza etmişti. Bu yeni humanist üslubu Johann'ın üzerine derin tesir yapmıştı; bu suretle Almanya'da dahi yeni cereyan uyanmıştı. Johann, kendi zamanının Alman nesrinin lâtince ile boy ölçüşemeyeceğini, kendi kañçlaryasının yazı üslûbunun aşınmış, eskimiş olduğunu açıkça anlamıştı. İtalyan'ların yeni bir sanat, yeni bir dil sanatı işlemekte oldukları, Almanların da belki bunu öğrenerek Alman diline tatbik edebilecekleri içine doğmuştu. Onun içindir ki, Johann, evvelâ kâtiplere kitabet numuneliği yapacak olan bir inşa kitabı tedarik etmiye koyuldu. Rienzo'nun üslubu taklit ediliyordu. Fakat, bilhassa Romen nefesinin sıcaklığından mahrum olduğundan, ifadede aşırılık kendini gösteriyordu. Almanya'nın yeni bir ifade şekline, yeni bir üsluba muhtaç olduğunu, bu inşa kitabının istinsah edilerek, kısaltılarak, genişletilerek diğerkomşukañçlaryalarında elden ele geçişi göstermektedir.

Humanist ruhla aşlanmış olan Johann'ın Alman fikir hayatındaki rolü fevkalâde önemlidir. Çünkü inşa numunelerinin nihayet bir anahtar olacağını, dilin başkaca işlenerek gelişmesinin esas olduğunu çok iyi kavrayan Johann, Alman edebiyatıyla de uğraşmış olduğundan bu vadide yazı denemeleri yapmıştır. Yalnız kendisi Orta çağ edebiyatına fazla bağılı olduğundan henüz müstakil eser yaratabilmekten uzaktı. Buna karşı ruhani lâtince eserlere el atarak Almanca'ya nakletmişti. İlk tercüme denemeleri henüz beceriksizcedir ve lâtince kelime şekline bağılı kalmıştır. Fakat takriben on yıl kadar sonra, yani 1370 yıllarında, yaptığı tercümelerde önündeki numuneden cesaretle ayrılmış ve bazan yalnız manâsını nakletmek suretiyle serbest bir şekilde Alman cümle yapısını geliştirmeye uğraşmış ve okuyucunun anlaması için birçok ilâveler yapmıştır. Sanatlı bir nesir yaratmak emeli açık bir şekilde kendini göstermektedir. Cümleler ahenkli bir şekilde bölümlere ayrılmış, tonlu kelimeler bir düziye tekerrür etmekte, lâtince bir tâbir için müteaddit almanca kelimeler kullanılmakta, kilisece mutad olan yabancı kelimelerden başkaları da yer almaktadır.

Her ne kadar - sonraları Luther'in ilk tercüme denemelerinde Almanca'ya "Guguk dili,, dediği gibi- kendi mesaisini, büyük aziz üstatlarla hükümdarların gül pembesi, menekşe güzeli sanatları yanında, nahoş bir ısırgan otu olarak vasıflandırmakta ise de, yazılarında belirli bir gurur kendini göstermektedir. Johann, Alman edebiyatında, yeni olan bir şekil, bir sanat eseri yaratmış olduğuna kanidir. Kendisinin de ifade ettiği üzere tercümelerini, bilgin olmıyanların da okuyabilmelerini temin maksadiyle yaptığını belirtmesi, gelişmekle olan er - hümanistlerde dahi görülecek olan, önemli anları, bu gayretli kişilerin içinde yaşamakta ve

çalışmakta oldukları havayı göstermektedir¹. Johan von Neumarkt'in geniş tesirlerini başka bir yazımızda göreceğiz.

Humanizm hareketi böylece bir taraftan esas itibariyle siyasî, dolayısıyla edebî maksatlarla İtalya'nın dışında yayılırken diğer cihetten bambaşka bir yoldan da yayılma imkânları bulmuştu. O da kısmen Orta çağda hüküm sürmekte olan skolâstik baskı, kısmen de ruhanî - siyasî emellerle ortaya çıkan reform hareketleri yoluyla olagelmıştır. Orta çağın ruhanî ve siyasî tehakkümüne karşı münferit tepkilerin belirtirine daha çok önceleri şahit olmaktadır.

Meselâ orta yüksek Alman edebiyatında önemli ve özel bir yer tutan lirik, aynı zamanda politikacı şair Walter von der Vogehweide (ölümü 1230) XIII. yüzyılın başlarında papa III. İnosanz ağzından: "Ben iyi yaptım. Ülkelerini yakıp yıksınlar diye iki Almanı bir taç altında birleştirdim. Bunlar vuruşurken ben kasamı doldururum...Siz papazlar tavuk yeyin, şarap için, Almanlara oruç tutturun,, suretinde hiciv etmekle kalmamış, papa'yı şeytanın uşağı olarak tavsif etmekten de çekinmemiştir². Önceleri lâtince yazan ruhaniler tarafından kilise ve papalığa karşı yapılan tenkitler, herkesin anlayacağı bir dilde ve çok açık bir şekilde yazıldıktan sonra türlü tarikat mensupları tarafından ülkenin her tarafına yayılmıştı.

Dünyayı, yaşama zevkini inkâr eden, dolayısıyla insanların vicdanını ağır baskı altında tutan skolastik hava daha XII. ve XIII. yüzyıllarda donuk bir reaksiyonun başlamasına yol açmıştı. Bundan başka bütün Orta çağ boyunca ilmin her şubesinde, hatta bizzat Antik klâsik irfanın kıymetlendirilmesinde, kilisenin kendini selâhiyet sahibi görmesi de, sezen, düşünen insanların ruhuna ayrıca baskı yaptığından yer yer tepkiler uyandırmış, münferit şahsiyetlerin zaman zaman şikâyet âvâzesini yükseltmişti.

II. Humanizm'in İtalya'da insan topluluklarına tesiri :

Yeni cereyanın uyandırdığı büyük heyecanın İtalya'da insan toplulukları üzerine yaptığı tesirlere kısaca işaret etmek isterim.

İtalya'da aydınların Antik klâsiklere yönelmelerinin tabii bir neticesi olarak revaç bulan lâtince, Ortaçağın yabanileşmiş olan skolastik-keşiş lâtincesini süpürerek köşeye atmıştı. Şairler için Çiçero gibi mektup yazmak, zarif Lâtin mısraları işlemek moda olmuştu. Şairler adlarını lâtinceleştiriyorlar, resmî unvanlar, tabirler klâsik libaslara bürünüyorlardı. Bu vadide bazan gülünç olacak kadar ileri gidiliyordu: Her italyan beyi - dükü bir Sezar, bir Ogüst olarak görülüyordu. Beyler Makyavelli'nin "Hükümdar,, eserindeki, Borgia hanedanını menfur hareketlere sevkeden, fakat her şeye rağmen modern devlet kuruculuğuna

¹ W. Statmmler S. 19-19.

² Wilhelm Scherer, Geschichte der deutschen Litaratur, s. 199 v.d.

müessir olan, düsturlarını mal etmek suretiyle kendilerini amansız bir benciliğe kaptırıyorlardı.

Gariptir ki modern devlet kuruculuğuna müessir olan İtalyan fikir kıvılcımları İtalya'da merkezî bir devletin kurulmasına yol açamamıştır. Tarihi, siyasî, dinî ve saire kültürel şartlar buna imkân vermemiştir. Fakat İtalya'nın müttehit devlete sahip olmayışından husule gelen siyasî perişanlık memleketin ekonomi, fikir ve sanat bakımından gelişmesine mani olmamış, bilâkis parlak bir surette yükselmesine yaramıştır. Almanya da dahi aynı hale şahit olmaktayız. İtalya'da ticaret, ulaştırma, zanaat, ilim, sanat ve edebiyat türlü beylikler ve şehirlerin rekabeti dolayısıyla fevkalâde gelişmişti. Sosyal yaşayışın inkişafında önemli bir rol oynayan ticarî para mübadelesi şekilleri, bankacılık işleri, Batı âleminin en eski kültür ülkesi olan, İtalya'da gelişmişti. İtalyanın önemli limanları şark ticaretine hâkim olmuş ve Almanya'nın, dolayısıyla batı ülkelerinin ticaretine tavassut etmişti. İlim ve sanat hareketi, belli başlı merkezlerde irfan kaynağı olan Üniversitelerde beslenmiş, bilginleri, sanatçıları ve şairleri geniş ölçüde rekabet edercesine himaye etmekle şeref duyan zengin aileler dolayısıyla müthiş bir gelişme sağlanmıştı.

"Eski-Antik,, nümûne ve telâkkilerin tesiri halk çevresinde türlü şekilde olmuştu. Tıpkı deva hassası olan yabancı otlar gibi kullanılmamasını bilenlere şifalı, bilmiyenlere zehirli bir cevher tesiri yapmıştı. Yükselmek istidadında olanlarla ideal insanlığı aşıl原因an humanizm hareketi, bozulmak temayülü gösteren çevrelere yıkıcı bir tesir yapmıştı. "Eski,, lerin zamanın din ve ahlâk telâkkilerine yaptığı tesir daha çok derin olmuştu. Yeni kültür hareketi yalnız artık soysuzlaşmış olan kiliseye ağır bir darbe vurmamakla kalmamış, aynı, zamanda din ve ahlakı da sarsmıştı. Humanizm taraftarlar, eskilerin düşünüş ve görüşlerine o kadar hayran olmuşlardı ki, kendi akidelerini unutmışlar, hatta cahiliyet, tabîî din telâkkileri hoşâ gider olmuş, dinî akideler, tabîî dinin marifetine, inceliklerine nüfuz edemiyen halka bırakılmıştı, Dine karşı gösterilen bu lâubalilik, humanistlerin ekserisi tarafından ahlakî münasebetlere, bilhassa evlilik hayatına da tatbik ediliyordu. Hatta bu yüzden vaizler, yüksek tabakalar çevresinde olagele ahlak düşkünlüğüne karşı cephe almışlardı. Din ve ahlak alanında da fert kendini her türlü kayıttan âzâde sayıyordu. Onun içindir ki, akide ve dinî hayat sahasında bir reformun böyle bir çevreden çıkmasına imkân yoktu. Zira beğenilmiyen, kötü sayılan bir şeyin İslahına lüzum görmek abesti¹..

XVI- yüzyılda humanistlerin sükûtu :

XIV. yüzyılın başından itibaren şairler, filologlar birkaç nesil boyunca İtalyayı ve dünyayı Antik akide ile doldurduktan, irfan ve terbiyeyi

¹ Weber . Baldamus, cilt II, s. 29, ve cilt III. a. 325.

önemli surette tayin ettikten ve çok defa devlet işlerini yoluna koyarak Antik muharreratı elden geldiği kadar yayınladıktan sonra XVI. yüzyılda yeni kültür mümessili olan bütün sınıfın umumî itibarı sükuta başlamıştı. Halbuki bu çağlarda bu sınıfın telkinlerinden, ilimlerinden hiç de müstağni kalınamazdı. Humanistlerin menhus gururlarıyla hayasız taşkınlıklarına karşı yükselen şikâyet âvâzelerine üçüncü bir unsur, başlamakta olan reformasyon muhalefetinin, akidesizlik töhmeti iltihak etmişti.

Bu şikâyetlere sebebiyet verenler humanistlerin kendileri idi. Humanistlerin cürmünü üç şey izah ve tahfif edebilir: Saadet kuşu başlarına konduğu vakit, haddinden fazla şımarmaları, haricî yaşayışlarının emniyetsizliği ve nihayet Antikin aldatıcı tesiri. Antik kültür, kendi ahlâk umdelerini vermeksizin, humanistlerin ahlâkını bozmuş, din işlerinde de, müsbet tanrılar akidesinin kabulü bahis mevzuu olmadığından, humanistlere kötümser ve menfi tarzda hayli müessir olmuştu. Bilhassa humanistler Antik kültürü dogmatik bir surette, yani bütün düşünüş ve harekette mutlak bir model olarak telâkki ettiklerinden ziyan ediyorlardı. Antik kültürü ve mahsullerini tek taraflı olarak kıymetlendiren bir yüzyılın ortaya çıkışı fertlerin kabahati değil, tarihî bir tecelli idi. Mamafih bundan sonraki kültür gelişmeleri, diğer bütün hayat maksatlarını ihmal eden, bu tek taraflı anlayış dolayısıyla olagelmiştir¹.

¹ Jacob Burckhardt, cilt I s. 306 - 307.